ДИНАМИКА НА КОМПОЗИТНИЯ ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“ И ПОД-ИНДЕКС „ЗАЕТОСТ НА СВЕТЛО“ ПРЕЗ 2024 г.

ДОКЛАД ПО ПРОЕКТ BG05SFPR002-1.005-0004
„Комплексен подход за осигуряване на мотивирани квалифицирани човешки ресурси: Рейтинг и инструменти за повишаване на привлекателността на ключови професии; пилотно внедряване в практиката и мултиплициране за балансирано осигуряване на квалифицирани кадри и учене през целия живот; ограничаване и превенция на недекларираната заетост и подпомагане на предприятията и заетите лица за успешен двоен преход“

Декември, 2025 г.

Съфинансирано от Европейския съюз

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРЪЩЕНИЯ 3
ВЪВЕДЕНИЕ – ЦЕЛ И СТРУКТУРА НА ДОКЛАДА 4
1. РЕЗЮМЕ 6
2. КОМПОЗИТЕН ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“ 9
2.1. Статистически компонент 10
2.2. Социологически компонент 12
3. ПОД-ИНДЕКС „ЗАЕТОСТ НА СВЕТЛО“ 16
3.1. Статистически компонент 17
3.2. Социологически компонент 18
4. Заключение 20

Съфинансирано от Европейския съюз

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРЪЩЕНИЯ

АИКБ	Асоциация на индустриалния капитал в България
БНБ	Българска народна банка
ДОО	Държавно обществено осигуряване
ЕСИФ	Европейски структурни и инвестиционни фондове
КИИС	Композитен индекс „Икономика на светло“
КСО	Кодекс за социално осигуряване
МРЗ	Минимална работна заплата
МОД	Минимален осигурителен доход
МФ	Министерство на финансите
НС	Народно събрание
НРС	Наблюдение на работната сила
НСИ	Национален статистически институт
НОИ	Национален осигурителен институт
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ПИЗС	Под-индекс „Заетост на светло“
СБС	Структурна бизнес статистика

Съфинансирано от Европейския съюз

ВЪВЕДЕНИЕ. ЦЕЛ И СТРУКТУРА НА ДОКЛАДА

Настоящият доклад има за цел за поредна, 15-та година, да представи стойностите на Композитния индекс „Икономика на светло“ (КИИС) и за четвърта поредна година на Под-индекс „Заетост на светло“ (ПИЗС), изчислени въз основа на статистически и социологически данни за 2024 година. Формирането на Композитния индекс изхожда от разбирането, че част от икономическите процеси протичат „под повърхността“, не се отчитат от административните органи и по този начин дават основа за паралелното съществуване на формална и неформална (неофициална, неотчетена, сива) икономика. Това е явление, което съществува във всички съвременни икономики, макар и в различна степен, и неговото изследване е от съществена важност за изграждането на ефективна икономическа политика.

В доклада се разглежда динамиката на КИИС и на ПИЗС. Първият индекс е създаден в изпълнение на Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика” с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” 2007-2013, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз. Изчисляването на индекса продължи да се актуализира, както със собствени средства на АИКБ през годините, така и с последващата реализация на Проект BG05M9OP001-1.051-0001 „Подобряване достъпа до заетост и качеството на работните места чрез ограничаване и превенция на недекларираната заетост“. Като основен резултат в хода на изпълнение на проекта се открои надграждането на Композитния индекс „Икономика на светло“, както и разработването на под-индекса „Заетост на светло“. Разширяването и актуализирането на КИИС, а така също и конструирането и представянето на новосъздадения ПИЗС, показват ангажираността на Асоциацията на индустриалния капитал в България с процесите на изсветляване на българската икономика.

В доклада са представени и коментирани стойностите на различните показатели, формиращи индексите за 2024 година, които са сравнени със съответните стойности от предходната 2023 година.

Двата индекса – КИИС и ПИЗС – са колкото свързани, толкова и различни. ПИЗС е под-индекс на КИИС, т.е. конструиран е въз основа на показатели, които влизат в КИИС. Но в него се използват само тези показатели, които се отнасят до сивите практики на трудовия пазар. Композитният индекс „Икономика на светло” е по-широк и обхваща освен сивите практики на трудовия пазар, още и сивите практики, идентифицирани в други области на икономиката. В този смисъл ПИЗС, използвайки част от показателите на КИИС, го надгражда, давайки количествено изражение в статика и динамика на тенденциите на сивите практики на трудовия пазар. Двата индекса са така конструирани, че тяхното покачване отразява изсветляване на икономиката, т.е. намаляване на проявленията на сивата икономика. И разбира се, обратно – спадането на техните стойности е сигнал за отстъпление на светлата икономика, т.е. за разширяване на сивите практики за сметка на светлата икономика. Двата индекса се състоят от по две компоненти – статистическа и

Съфинансирано от Европейския съюз

социологическа. Първата се изчислява, въз основа на статистически показатели, а втората въз основа на отговорите от анкетни проучвания. Стойностите им са нормирани в интервала 0-100, като 100 означава напълно светла икономика, без никакви сиви практики в нея.

Докладът е разработен по следната структура:

- **Раздел 1** – представено е кратко резюме с основните резултати;
- **Раздел 2** – анализирана е динамиката на Композитния индекс „Икономика на светло” и на показателите, които го съставят;
- **Раздел 3** – разгледана е динамиката на Под-индекса „Заетост на светло” и на неговите показатели;
- **Раздел 4** – обобщени са основните изводи.

Съфинансирано от Европейския съюз

1. РЕЗЮМЕ

Всяка година в края на месец ноември Националният статистически институт (НСИ) публикува данни за икономиката на страната и за основните макроикономически показатели за предходната година, от които се изчислява статистическият компонент на Композитния индекс. Това дава възможност в периода ноември–декември 2025 г. да се пресметне статистическият компонент на КИИС за 2024 година. В началото на 2025 г. беше проведено и традиционното социологическо проучване с панел респонденти през изградената информационна система към Националния център „Икономика на светло“. Така проведената анкета отразява мнението на бизнеса и на заетите относно тенденциите в развитието на сивата икономика през 2024 г. В резултат на набраните по този начин данни, пресметнатата стойност на КИИС за 2024 г. е 79.44[1], което бележи нарастване спрямо 2023 г., когато стойността на индекса е 78.00. Тези резултати показват, че въпреки по-ниските стойности на индекса през предходната година, през 2024 г. продължават процесите на изсветляване на българската икономика и **индексът регистрира рекордни стойности за целия период, в който АИКБ изчислява и публикува този индекс – от 2010 г. досега**. За този резултат усилия полагат всички заинтересовани страни, като предприемат целенасочени мерки за ограничаване на сивата икономика.

Обръщайки поглед към динамиката на индекса в предходни години, може да се види, че в периода 2010–2024 г. КИИС има ясно изразена тенденция да се повишава всяка година, което е индикатор за постепенното изсветляване на българската икономика. Има само три изключения от тази тенденция – през 2014 г., 2020 г. и 2023 г., когато индексът спада, т.е. през тези три години сивата икономика в България се разширява. Това е неблагоприятно явление, но то не е необичайно и неочаквано, защото годините 2014, 2020 и 2023 са кризисни години за българската икономика, всяка по своему, предизвикани от различни причини – първата (2014 г.) от изпадането в несъстоятелност на Корпоративна търговска банка и съответните последствия, втората (2020 г.) от COVID пандемията, а третата (2023 г.) бележи забавен икономически растеж, устойчива, но инертна структура на пазара на труда и умерено нарастване на инфлацията под влиянието на сериозна политическа нестабилност.

Макар тези кризи да имат съвсем различни причини и характер, те са свързани със съществено намаляване на икономическата активност – растеж значително под потенциала на икономиката, което мотивира сходно поведение за икономическите

[1] Един от показателите на статистическия компонент на индекса е изчислен с прогнозни данни, а не с отчетни данни. Част от данните, необходими за изчисляване на показателя „Декларирана ДДС“, все още не са достъпни и поради това за тях са използвани прогнозни данни, формирани въз основа на реалистични очаквания за техните стойности. АИКБ се ангажира да ревизира стойността на индекса, веднага щом необходимите данни са налице.

субекти и разрастване на сивите практики. Това е естествена стресова реакция на

Съфинансирано от Европейския съюз

предприемачите и на заетите и безработните лица, които прибягват до различни „сиви“ практики за оцеляване на бизнеса и за запазване на доходите си. Такова поведение е в известна степен рационално и едновременно с това е реакция при влошаване на бизнес средата. Подобни явления са наблюдавани в много страни по света, регистрирани са и са разисквани в икономическата литература и съвсем не са „български патент“.

Умереният икономически растеж и намаляващата инфлация през 2024 г. се съчетават с продължаващото действие и разширяване на редица административни мерки за ограничаване на сивата икономика. Засилва се контролът върху стоките с висок фискален риск в рамките на актуализираните стратегии за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма. В същото време работодателите със 100 и повече служители са задължени да изплащат трудовите възнаграждения единствено по банков път, както и да извършват по безналичен начин изплащането на дивиденти и други корпоративни плащания, което допринася за ограничаване на недекларираната заетост и нерегламентираните финансови потоци. Постепенното подобряване на макроикономическата среда и запазването на относителна стабилност на пазара на труда водят до повишаване на платежоспособността на предприятията и домакинствата, както и до по-нормализирани финансови отношения между икономическите субекти спрямо 2023 г. Тази по-устойчива икономическа динамика ограничава стимулите за участие в неформални икономически практики, чието завишаване се регистрира година назад, и насърчава по-висока степен на прозрачност в стопанската дейност, въпреки наличието на съществена вътрешнополитическа и международна несигурност.

Следва да се отбележи, че пряко влияние върху сивите практики, специално на трудовия пазар, има намесата на държавата с редица административни мерки. През 2024 г. продължава административното увеличение на минималната работна заплата (МРЗ), непропорционално на производителността на труда и на средната работна заплата; административното определяне и увеличаване на минималните осигурителни доходи (МОД); продължава несигурността, свързана с пенсионноосигурителните отношения, където основен принцип на работа остават импровизацията, популизмът и хроничната липса на ясна, пряка и неизкривена връзка между осигурителен доход и получавана пенсия в бъдеще при първия стълб на пенсионната система (ДОО). Тези административни практики са много дълготрайни, те имат определено негативно отражение върху икономиката и по никакъв начин не мотивират заетите да се осигуряват върху реалните си доходи.

Към вече очертаната икономическа и регулаторна картина трябва да се прибави и вътрешната политическа нестабилност. 2024 г. се характеризира с поредните цикли на служебни правителства, избори, неработещи парламенти и политически скандали. Това неизбежно води до повишаване на несигурността, влошаване на работата на администрацията и разколебаване на инвеститорите. За тези ефекти принос има и високата степен на корупция, която е съществена пречка за устойчивото икономическо и социално

Съфинансирано от Европейския съюз

развитие на страната. През 2024 г. политическа нестабилност има и в международен план. Ескалацията на напрежението около Украйна и Близкия Изток и водещите се там военни действия продължиха да затрудняват и да оскъпяват международната търговия по линия на прекъсването и пренасочването на някои от логистичните вериги.

Въпреки че през 2024 г. се стига до най-високата стойност на индекса за целия период на наблюдение (най-силна степен на изсветляване на икономиката), делът на сивата икономика в страната остава относително висок. Според редица оценки, България продължава да е страната с най-висок дял на сивата икономика от всички държави-членки в Европейския съюз. Поради това, дискусиите и действията за преодоляването на това явление трябва да продължат и необходимостта от ограничаването на сивата икономика следва да е приоритет от най-висок порядък. Трайното намаляване на дела на сивата икономика е необходимо условие за постигане на икономическа стабилност и устойчиво интегриране на българската икономика в еврозоната и членство в Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР).

Съфинансирано от Европейския съюз

2. КОМПОЗИТЕН ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“

За 2024 г. КИИС има стойност 79.44, което представлява нарастване с 1.44 единици в сравнение с 2023 година, когато стойността му е 78.00. Това означава, че в сравнение с 2023 година, светлата част на българската икономика се е разширила и относителният дял на сивата икономика (икономиката в сянка) е намалял. Динамиката на отделните компоненти на индекса за 2024 г., както и за предходните четири години, е показана в Таблица 1.

Таблица 1. Стойности на КИИС

Компоненти/Години	2020	2021	2022	2023	2024
Статистически компонент	43.38	44.14	44.00	43.94	44.47
Социологически компонент	34.11	34.26	34.57	34.06	34.97
Работодатели	21.18	20.97	21.35	21.59	20.76
Работници/Служители	12.93	13.29	13.23	12.47	14.21
ОБЩО	**77.49**	**78.40**	**78.58**	**78.00**	**79.44**

Източник: Собствени изчисления

Както се вижда от таблицата, за 2024 спрямо 2023 г. двата компонента на КИИС имат еднаква посока на изменение – нарастване. Статистическият компонент се повишава с повече от 0.5 единици (от 43.94 на 44.47), а социологическият компонент с 0.91 единици (от 34.06 на 34.97). Тъй като двата компонента имат еднакво тегло, нетният ефект върху КИИС е увеличение с 1.44 единици. Причините за тази динамика се разглеждат по-долу в доклада, в съответните раздели, посветени на отделните компоненти. Но на нивото на агрегатния КИИС следва да се отбележат няколко факта.

За целия период от 2010 г. до 2024 г. КИИС показва устойчива тенденция към нарастване – за този период индексът се покачва от 63.35 до 79.44. Тази динамика отразява тенденцията за изсветляване на българската икономика – резултат от редуцирането и премахването на редица сиви практики. Изключенията от тази благоприятна тенденция са само през 2020 и 2023 г., когато Индексът отбелязва спад съответно спрямо 2019 г. и 2022 г. Трябва да се отбележи, че и в двата случая този спад се оказва временен – само за една година, като през съответната следваща година КИИС продължава да нараства. През 2024 г. индексът отново се повишава, като по-високата стойност на социологическия компонент при отчитане на мнението на работниците и служителите почти напълно компенсира спада при отчитане на мнението на работодателите.

Регистрираното нарастване на КИИС за 2024 г. показва относително намаляване на сивата икономика, което е благоприятно явление и показва краткосрочния характер на повишаването на сивата икономика спрямо 2023 г. Това се дължи на относителното подобряване на икономическата активност в страната през 2024 г. и на свързаното с него съкращаване на отклонението на БВП на човек от населението от средното равнище за

Съфинансирано от Европейския съюз

еврозоната. Така се създават предпоставки за по-висока платежоспособност и нормализиране на финансовите взаимоотношения между фирмите и косвено намалява практиките на неформална икономическа дейност.

Друг фактор, който допринася за изветляването на икономиката през 2024 г., е относителната стабилност на пазара на труда, съдействаща за по-голяма прозрачност на заетостта, при запазване на броя на работните места и увеличаване на възнагражденията, което ограничава стимулите за неформална заетост и за изплащане на доходи „на ръка“. Успоредно с това постепенното забавяне на инфлацията в сравнение с 2022 г. и на външния ценови натиск намалява натрупаната несигурност сред бизнеса и домакинствата, което допринася за по-висока предвидимост на икономическата среда и насърчава фирмите да работят в рамките на формалния сектор. Част от антикризисните и антиинфлационни инструменти намаляват натиска върху разходите на бизнеса и по този начин ограничават мотивацията за укриване на обороти и доходи, което се отразява и върху равнището на сивата икономика в страната.

2.1. Статистически компонент

Статистическият компонент на КИИС се състои от 7 показателя, като два от тези показатели (Акцизи и Международна търговия) имат по два под-показателя. Данните за стойностите на показателите от статистическия компонент на КИИС за 2023 г. и 2024 г. са показани в Таблица 2. В нея се виждат стойностите на отделните индикатори, теглата, с които те се претеглят, и техните претеглени стойности, които образуват статистическия компонент на КИИС.

Таблица 2.

Показатели/Години		**2023**		**2024**	
	Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена Стойност
Разплащания в брой	20.00%	80.18	16.04	80.54	16.11
Декларирен ДДС	13.56%	90.73	12.30	94.96	12.88
Осигурени заети	5.50%	97.71	5.37	98.53	5.42
Наети с договор	1.58%	98.27	1.55	98.70	1.56
Декларирен трудов ресурс	5.50%	89.63	4.93	86.04	4.73
Акцизи			3.47		3.50
Акцизи – тютюневи изделия	3.28%	98.37	3.22	98.54	3.23
Акцизи – алкохолни напитки	0.28%	87.09	0.25	93.79	0.27
Международна търговия			0.28		0.28
Търговия – ЕС	0.20%	95.88	0.19	95.97	0.19
Търговия извън ЕС	0.10%	83.96	0.08	83.84	0.08
Общо	**50%**		**43.94**		**44.47**

Съфинансирано от Европейския съюз

Източник: Собствени изчисления

Стойностите на отделните показатели[5] очертават следната картина. През 2024 г. спрямо 2023 г. има най-съществено подобрение при „Декларирaн ДДС“ и относително повишаване на претеглената стойност на „Разплащания в брой“ и „Осигурени лица“. В същото време има спад само при показател „Декларирaн трудов ресурс“, а при всички останали показатели е налице запазване на стойностите или минимално подобрение при показател „Наети с договор“ и „Акцизи“. В крайна сметка стойността на статистическия компонент на КИИС за 2024 г. е 44.47 единици при 43.94 за 2023 г., което показва, че е налице повишаване на стойността на статистическия компонент с 0.53 единици. Това се дължи най-вече на повишаването на показателя „Декларирaн ДДС“ от 12.30 през 2023 г. на 12.88 през 2024 г. Този положителен резултат е следствие от регулярното актуализиране на нормативната уредба, вкл. затягането на контрола върху рискови сектори и оптимизирането на процедурите по декларирaне и възстановяване на ДДС, създаващ по-стабилна и предвидима среда за бизнеса. Реакцията на бизнеса в условия на несигурност, произтичаща от геополитическата обстановка, колебанията в цените на суровините и енергоносителите и периодичната вътрешнополитическа нестабилност, също вероятно е допринесла за по-висока склонност към формализиране на дейността и коректно декларирaне на данъчните задължения. Противоречиво влияние обаче оказват намалените данъчни ставки за някои групи стоки и дейности (ресторантьорски и кетъринг услуги, спортни съоръжения, хляб и брашно, книги, детски храни), като част от временните преференции – включително за храните от първа необходимост, спортните съоръжения и ресторантьорския сектор – отпаднаха от 2024 г.

Спадът при показателя „Декларирaн трудов ресурс“ може да се обясни с продължаващия недостиг на работна сила в много сектори на икономиката и нарастващия натиск за увеличаване на работните заплати. В сектори като туризъм, земеделие и част от услугите сезонният характер на работа предразполага към по-висок стремеж към недекларирaне на заетостта, който през 2024 г. се засилва поради повишаване на минималните осигурителни прагове.

[5] Всички коментирани стойности на показателите са след претегляне, защото именно по този начин участват в композитния индекс.

[6] Следва да се има предвид, че както е подчертано в Раздел 1 Резюме, част от данните, на базата на които се пресмята този показател, са прогнозни и при актуализиране на показателя с окончателни данни, могат да настъпят изменения в неговата стойност.

През 2024 г. показателят за събираемост на акцизите се повишава основно заради постъпленията от акцизи върху алкохолните напитки. През последните години митническите органи разширяват електронния мониторинг на складове, капацитети и

Съфинансирано от Европейския съюз

движението на алкохол, което се отразява и върху събираемостта на приходите от акцизите. Също така през последните години бяха направени много усилия и беше отчетен съществен напредък за пресичане на контрабандните канали.

По отношения на показателя „Разплащания в брой“ се наблюдава нарастване с 0.07 единици, което през 2024 г. произтича от запазената през годината банкова стабилност, ограничаването на разплащанията в брой и увеличаването на безкасовите разплащания. Но специално за 2023 г. има нарастване на парите в обращение с по-бърз темп в сравнение с балансите в разплащателните сметки.

Прави впечатление също така съвкупността от трите показателя, свързани директно с трудовия пазар – „Осигурени заети”, „Наети с договор” и „Декларирaн трудов ресурс”, които показват разнопосочна динамика през 2024 г. Докато показателят „Осигурени лица“ нараства с 0.05 единици, а показателят „Наети с договор“ се повишава с 0.01 единици, то показателят „Декларирaн трудов ресурс“ регистрира съществен спад. Така се затвърждава положителната тенденция за все по-голям брой осигурени граждани в страната в условията на нарастващи доходи и по-висока ценова динамика, но и понижаването на степента на декларираме на трудовия ресурс в условията на повишено търсене на труд спрямо неговото предлагане.

И през 2024 г. показателите „Международна търговия – ЕС” и „Международна търговия – извън ЕС” запазват стойностите си. От 2019 г. насам претеглените стойности на тези показатели са устойчиви в рамките на малко над 0.25 единици.

2.2. Социологически компонент

Социологическият компонент на КИИС се формира от два под-компонента –

„Работодатели“ и „Работници и служители“. Първият от тях е съставен от 11 показателя, а вторият от 7 показателя. Показателите и на двата под-компонента се изчисляват въз основа на отговорите на анкета, проведена в началото на 2025 г. с репрезентативни групи от съответните респонденти през информационната система на Националния център „Икономика на светло“. Респондентите получават по електронна поща анкетна карта, която при попълване от тяхна страна записва получените резултати директно в системата, като прави и съответните изчисления въз основа на предварително изработената Методика за изчисляване на индекса, която всяка година се актуализира. По същество този компонент отразява мнението на работодателите (бизнеса) и работниците и служителите (наемния труд) относно проявленията, размерите и динамиката на сивата икономика. Резултатите за отделните показатели са представени по-долу в Таблица 3. (Работодатели) и Таблица 4. (Работници и служители).

Въпреки че през 2023 г. стойността на социологическия компонент на КИИС бележи спад, през 2024 г. стойността възлиза на 35.0, което е най-високата стойност след 2020 г.

Преди да се разгледат отделните показатели, формиращи този резултат, следва да се отчете специфичният характер на социологическия компонент. По същество той отразява

Съфинансирано от Европейския съюз

мненията, перцепцията, усещането на различни икономически субекти относно проявленията на сивата икономика. И макар големият брой респонденти и репрезентативността на извадките да предполагат „неизместеност“ на оценките, все пак вероятно в някаква степен върху стойностите на социологическия компонент оказват въздействие не само обективните процеси, но също така политическата и икономическата среда, както и преобладаващите обществени настроения през 2024 г. Зациклянето на политическата система в страната несъмнено се отрази негативно върху усещанията и настроенията на анкетираните респонденти. От своя страна 2024 г. също беше „богата“ на стресогенни фактори – продължаващата война в Украйна и в Близкия изток и свързаната с тях несигурност на международната среда и търговия. Това неминуемо са фактори, които са задържали изсветляването на икономиката в една или друга степен.

Актуалният размер на социологическия компонент през 2024 г. се формира от увеличение при единия и намаление при другия под-компонент. Под-компонент „Работници и служители“ се увеличава спрямо 2023 г. от 12.47 на 14.21, докато под-компонент „Работодатели“ спада от 21.59 на 20.76. Тъй като нарастването при „Работници и служители“ е по-голямо, нетният ефект е положителен и като цяло социологическият компонент нараства. Така резултатът от 2019 г., който е исторически най-висок до този момент за социологическия компонент, продължава все още да не е достигнат.

Показателите, отразяващи оценката на бизнеса за разпространението на сиви практики в икономиката (Таблица 3.), са единадесет. За 2024 г. спрямо 2023 г. картината е смесена – шест показатели се повишават, а пет – намаляват. Най-съществено намаление има при показателя „Наличие на система за качество“ (-1.33). Освен че намалява, той е и показателят с най-ниска стойност от всички 11 показатели, което достатъчно красноречиво говори за проблемите в тази област. Чувствително намаление има и при показателя „Дял на светлата икономика“ (-0.27), както и на показателите, пряко свързани с пазара на труда – „Пазар на труда – работа с договори“ (-0.19) и „Пазар на труда – работа с договори на пълно възнаграждение“ (-0.13), което кореспондира с процесите на изпреварващо нарастване на доходите спрямо производителността на труда, коментирани при статистическия компонент на КИИС. Формализацията на заетостта и степента на прозрачност в икономическите процеси остават уязвими зони. Това сигнализира ограничаване на недекларираната заетост, недостатъчна ефективност на контролните механизми или колебания в доверието на бизнеса и работниците към институциите. Относително постоянна е стойността на показателя „Коректно провеждане на обществени поръчки“, която намалява само с 0.01 единици.

От нарастващите показатели най-голямо изменение има „Коректно възстановяване на ДДС“ с цели 0.41 единици, което се потвърждава и от динамиката на статистическия компонент на индекса. Този прираст изцяло компенсира намалението на спадащите показатели и в крайна сметка обуславя нарастването на под-компонента „Работодатели“. В относително сходна степен нарастват и показателите „Коректно декларираме на мита и

Съфинансирано от Европейския съюз

данъци“ (0.33) и „Легален внос и износ“ (0.23), което демонстрира потенциала за изсветляване на външнотърговските отношения на страната с оглед и на очакваното към 2024 г. присъединяване към еврозоната. Ниско нарастване и относително запазване на стойността се отчита при показателите „Разплащане по банков път на работници и служители“, „Разплащане по банков път между фирми“ и „Пълно отчитане на реализираната продукция“, което отново подчертава значението на поддържането на банковата стабилност в страната и все по-ускореното навлизане на дигиталните разплащания.

Таблица 3.

Показатели/Години		**2023**		**2024**	
	Тегло	**Стойност**	**Претеглена стойност**	**Стойност**	**Претеглена стойност**
Пазар на труда – работа с договори	1.7%	76.20	1.30	68.51	1.16
Пазар на труда – работа с договори на пълно възнаграждение	1.7%	70.52	1.20	59.50	1.01
Пълно отчитане на реализираната продукция	3.3%	65.12	2.15	66.35	2.19
Легален внос и износ	3.3%	77.04	2.54	84.03	2.77
Коректно декларираме на мита и данъци	3.3%	74.15	2.45	84.03	2.77
Коректно възстановяване на ДДС	3.3%	74.85	2.47	87.15	2.88
Коректно провеждане на обществени поръчки	3.3%	66.49	2.19	66.31	2.19
Разплащане по банков път	1.7%	75.66	1.29	77.76	1.32

Съфинансирано от Европейския съюз

между фирми					
Разплащане по банков път на работници и служители	1.7%	84.63	1.44	87.48	1.49
Наличие на система за Качество	3.3%	66.18	2.18	25.78	0.85
Дял на светлата икономика	3.3%	72.34	2.39	64.25	2.12
Работодатели – общо	**30.0%**		**21.59**		**20.76**

Източник: Собствени изчисления

Показателите, отразяващи оценката на наетите за разпространението на сиви практики в икономиката (Таблица 4.), са седем. Както се вижда от таблицата, през 2024 г. почти всички от тях се повишават в сравнение с 2023 г. Единствено изключение прави показателят „Основна работа с договор на пълно възнаграждение“, който намалява с 0.15 единици, както и показателят „Издаване на касови бележки за услуги“ (спад с 0.07 единици). Влошаването на тези два показателя показва, че все още в българската икономика не са изключение по-чести плащания в плик, повече работа без договор, увеличаване на самонаетите без регистрация, както и по-ниско декларираме на обороти в търговски обекти. По-специално внимание следва да се обърне на спадането на показателя „Основна работа с договор на пълно възнаграждение“, което на фона на подобряването на показателя за осигурените заети, установено при статистическия компонент, следва да се тълкува като съществуващи проблеми на трудовия пазар в сегмента на наемането на основно трудово правоотношение.

Благоприятни тенденции се наблюдават при следните показатели: „Коректно декларираме на данъци върху доходите на физическите лица“ (нарастване по мнението на работниците и служителите с 1.28 единици), „Допълнителна работа с договор“ (нарастване с 0.41 единици) и „Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение“ (прираст с 0.18 единици). Потенциални фактори, които биха могли да обяснят промяната в нагласите на работниците и служители по отношение на посочените показатели, е повишеното доверие в институциите вследствие на по-благоприятната икономическа среда, по-големия недостиг на работна сила и увеличаването на конкуренцията сред привличането на квалифицирани кадри, както и повишаването на пенсиите в страната, водещо до стремеж за осигуряване на по-висока степен на социална сигурност.

Съфинансирано от Европейския съюз

Таблица 4.

Показатели/Години		**2023**		**2024**	
	Тегло	Стойност	Претеглена Стойност	Стойност	Претеглена Стойност
Основна работа с договор	1.70%	79.15	1.35	79.97	1.36
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	1.70%	77.85	1.32	69.12	1.18
Допълнителна работа с договор	1.70%	57.35	0.97	81.35	1.38
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	1.70%	47.95	0.82	58.80	1.00
Издаване на касови бележки за Стоки	3.30%	78.45	2.59	80.88	2.67
Издаване на касови бележки за Услуги	3.30%	51.65	1.70	49.58	1.64
Коректно декларираме на данъци върхудоходите на физическите лица	6.70%	55.48	3.72	74.51	4.99
Работници и служители – Общо	**20.00%**		**12.47**		**14.21**

Източник: Собствени изчисления

И през 2024 г. разликите между стойностите на отделните показатели от социологическия компонент очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области, според представителите на бизнеса, са преди всичко свързани със системата за качество, дела на светлата икономика и пазара на труда. Според работниците и служителите най-проблемните области остават издаването на касови бележки при продажбите на услуги и практиката да се работи на допълнителна работа без договори или с договори, но с неофициално „заплащане в плик“.

3. ПОД-ИНДЕКС „ЗАЕТОСТ НА СВЕТЛО“

ПИЗС е съставен на базата показатели, които се отчитат от КИИС, но само тези от тях, които са свързани с пазара на труда. Неговата конструкция е аналогична на КИИС – съставен от два компонента Статистически и Социологически. Подобно на КИИС нарастването на ПИЗС се свързва с изсветляване на икономиката, а намаляването с „посивяване“. Индексът е фокусиран само върху трудовите отношения и в този смисъл дава по-стеснена картина на явлението сива икономика, отколкото КИИС, но в същото време заостря вниманието върху трудовия пазар, където проблемите са най-съществени и с най-

Съфинансирано от Европейския съюз

дългосрочно въздействие.

Стойностите на ПИЗС и на неговите компоненти са показани в Таблица 5. и както се вижда от нея, индексът намалява от исторически рекордната стойност от 82.24 за 2023 година до 80.21 през 2024 г., което е най-ниското му ниво от 2020 г. насам.

Таблица 5.

Компоненти/Години	2020	2021	2022	2023	2024
Статистически компонент	44.50	45.49	45.52	47.12	46.55
Социологически компонент	33.46	36.60	36.16	35.12	33.66
Работодатели	22.23	23.93	22.65	22.01	19.20
Работници и служители (наети)	11.23	12.66	13.51	13.11	14.46
Общо	**77.96**	**82.08**	**81.69**	**82.24**	**80.21**

Източник: Собствени изчисления

3.1. Статистически компонент

Динамиката на показателите на статистическия компоненти на ПИЗС е сходна до вече коментираното в Раздел 2.1, при обсъждането на статистическия компонент на КИИС, относително запазване на стойностите на показателите, свързани с трудовия пазар, с изключение на показателя „Декларирaн трудов ресурс“. Ниската степен на нарастване на показателите „Осигурени лица“ и „Наети с договор“ показва разширяването на обхвата на осигурителната система спрямо броя на заетите, което допринася за свиване на сивите практики в областта на трудовите отношения в страната. От друга страна, намаляването на показателя „Декларирaн трудов ресурс“ (с 0.78 единици) сигнализира за наличието на структурни проблеми в българската икономика, свързани както с изтеглянето на част от работната сила от формалния трудов пазар, така и по отношение на икономическия натиск и опит за намаляване на фирмените разходи чрез укриване на заетост.

Таблица 6.

Показатели/Години		2023		2024	
	Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена стойност
Осигурени заети	22.00%	97.71	21.36	98.53	21.50
Наети с договор	6.00%	98.27	6.16	98.70	6.20
Декларирaн трудов ресурс	22.00%	89.63	19.59	86.04	18.81
Общо	**50.00%**		**47.12**		**46.55**

Източник: Собствени изчисления

Съфинансирано от Европейския съюз

3.2. Социологически компонент

Като цяло, социологическият компонент на ПИЗС бележи спад от 1.46 единици за 2024 г. спрямо 2023 г. (33.66 спрямо 35.12). Отделните под-компоненти – „Работодатели“ и „Работници и служители“, както и показателите, от които те се изчисляват са представени в Таблица 7.

Таблица 7.

Показатели/Години		**2023**		**2024**	
	Тегло	**Стойност**	**Претеглена стойност**	**Стойност**	**Претеглена стойност**
Работодатели	**30.00%**		**22.01**		**19.20**
Пазар на труда – работа с договори	15.00%	76.20	11.43	68.51	10.28
Пазар на труда – работа с договори на пълно възнаграждение	15.00%	70.52	10.58	59.50	8.93
Работници	**20.00%**		**13.12**		**14.46**
Основна работа с договор	5.00%	79.15	3.96	79.97	4.00
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	5.00%	77.85	3.89	69.12	3.46
Допълнителна работа с договор	5.00%	57.35	2.87	81.35	4.07
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	5.00%	47.95	2.40	58.80	2.94
Общо	**50.00%**		**35.12**		**33.66**

Източник: Собствени изчисления

От гледна точка на състава и структурата на ПИЗС прави впечатление, че оценката за динамиката на сивите практики на трудовия пазар е различна от страна на работодателите и работниците и служителите. Работодателите и по двата под-компонента смятат, че е налице влошаване на трудовия пазар в смисъл на разширяване на недекларираната заетост, като това се отнася най-вече до работата с договори с договори на пълно възнаграждение. Според работниците и служителите сивите практики намаляват най-осезаемо при допълнителната работа с договор и на пълно възнаграждение, докато те се изострят по отношение на основната работа с договор на пълно възнаграждение. Явно инерцията от действащите до 2021 г. правителствени програми за подпомагане в условия на криза, които бяха така регламентирани, за да стимулират в определена степен изсветляването на реалните възнаграждения, е изчерпана и нестабилната вътрешна и външна среда е върнала

Съфинансирано от Европейския съюз

някои от участниците към сивите практики. Това е била реакцията на фирми и индивиди, които са били в по-затруднено финансово положение.

4. Заключение

Анализът на динамиката на КИИС и ПИЗС дава основание да бъдат направени определени изводи. Те могат да се обобщят по следния начин:

- През 2024 г. съчетаването на умерен икономически растеж и забавяща се инфлация, действието и разширяването на редица административни мерки за ограничаване на сивата икономика, но и вътрешната и външната политическа нестабилност **водят до рекордно ниски стойности на сивата икономика за целия период**, в който АИКБ прави такива изследвания от 2010 г. досега. Подобрението идва основно от по-висока събираемост на ДДС, по-добър контрол върху акцизните стоки и разширяване на формалната заетост.
- Въпреки това делът на сивата икономика в страната остава относително висок, а според редица оценки, България продължава да е страната с най-висок дял на сивата икономика от всички държави-членки в Европейския съюз. Това се обуславя от продължаващото действие на структурни фактори като:
  - ✓ намеса на държавата на трудовия пазар чрез административни мерки (МРЗ, МОД);
  - ✓ ниска ефективност на институциите, включително съдебната система;
  - ✓ високи нива на корупцията.
- Като основни проблемни области за осветляването на българската икономика и ограничаването на дела на сивата икономика се очертават пряко свързаните с процесите на пазара на труда:
  - ✓ работа с договори, които не отчитат действителното възнаграждение;
  - ✓ допълнителна работа без договори;
  - ✓ коректно декларираме на трудовия ресурс и заплащането на данъчната-осигурителна тежест.

Причините за това са, че все още не малко от трудовите възнаграждения са придружени от "заплати в плик", което води до намаляване на ПИЗС. Съответно декларираният трудов ресурс е по-малко от използвания и тази разлика е нараснала през 2024 г., което означава, че по-голям дял от заетите се осигуряват, но се осигуряват на относително по-малки суми от действителните доходи.

Съфинансирано от Европейския съюз